

ЛЕОНИД ЛЕНЧ ЧИСТКА

Превод от руски: София Бранц, 1980

chitanka.info

I

Нека отначало уточним какво ще разбираме под думата „чистка“, защото „чистка“ е многозначно понятие. Партийната чистка например си е съвсем особена работа. А аз имам пред вид организиран открит процес на прочистване на един или друг обществен или държавен организъм от „отломките на завинаги унищоженото“ и други нежелателни елементи.

Чистката на съветския апарат се провеждаше от специални комисии, създавани по вертикална: вас ви чисти низовата, а „горе“ действа централна комисия, която разглежда по касационен ред жалбите на изчистените „долу“. Тя или ги възстановяваше на работа, или оставяше жалбата без последствие — и тогава... тежко на жалбописеца!

През такава общогражданска чистка съм минавал на два пъти през живота си. Първата чистка ме пипна през 1923 година в краевия южен град, където тогава учех в университета, факултета за обществени науки, съкратено ФОН, което се разшифроваше от студентите шегаджии като факултет на очакващите невести. Наистина, повечето от учащите се бяха хубави момичета, „мамини щерки“ от „прилични семейства“.

Чистката беше подготвяна много тайно и гръмна изневиделица. Чак последната седмица преди започването ѝ за нея се заговори в аудиториите, коридорите и на прочутия, любимия ни университетски балкон, надвесен над централната градска улица, тежък като броненосец. И същевременно сякаш беше с криле, нещо фантастично въздушно имаше в него!

„Откъсва се балконът от университета и плува в залеза...“ — беше писал за него местният поет.

Помня, че бяхме застанали на палубата на този балкон-броненосец с Миша М., мой еднокурсник и приятел, член на русийския съюз на поетите като мен, гледахме долу понеслия се под

нас пъстроцветен и ярък човешки поток и разсъждавахме на тема: „какво денят ни носи иден“.

Нисък, черничък, нервно подвижен като маймунка в клетка, Миша М. беше настроен тревожно, но весело.

— По академична линия нямам особени страхове! — размишляваше той на глас, — да, крепя се на „тромби“, но не може един студент да се изгони от университета за академична недоуспеваемост. За „неу“ — всякак, но за „недо...“ — не може, братлета, не може! Виж, по линия на социален произход... тук мога да падна, „от стрела пронизан“!

— Чакай, Мишка — казах аз, — ти нали си кръгъл сирак. А да си кръгъл сирак, и то с твоя сирачески стаж — това е най-сладкото нещо по наше време!

— Там е работата, че не съм кръгъл сирак, ами съм продълговат! След смъртта на родителите ми ме е отгледал и възпитал чичо ми в Баку.

— И той какъв е бил?

Маймунската муцунка на Миша М. се изкриви в скръбна иронична гримаска.

— Дори на шега не мога да кажа, че всяка година е давал по някакви си три нещастни бала и „накрай съвсем се разори“^[1]. В Баку всеки знае, че нефтеното производство, което е принадлежало на чичо ми преди революцията, е било национализирано. Той не е Монташев, разбира се, но все пак е буржоа, капиталист, бивш собственик на средства за производство. Така че, както виждаш, чичо ми не е „блюстител строг на строги нрави“^[2]. А аз съм негов възпитаник. Ще кажат: „Сбълката не пада далече от дървото и... ако позволите, да напуснете!“.

Моите основания да се тревожа по повод предстоящата чистка бяха горе-долу същите като на Миша М. Не ме беше страх от академични нападки — надявах се на все същите „тромбета“ и на няколкото „четващи“ в книжката. Колкото до социалния ми произход, тук се налагаше да извъртам. В анкетите пишех просто: син на лекар, без да споменавам за военната служба на баща ми и за генералските му пагони. Да речем, че мине, ами ако започнат да разпитват и уточняват? Може и да ме вземат предвид, че и аз съм продълговат сирак от

четиринадесетгодишна възраст, само че без чичо буржоа, само с една нетрудоспособна майка!

Стояхме на балкона, шегувахме се, плашихме излезлите с нас „мамини щерки“ с в момента измислени истории за „ужасите на чистките“, а сърцата ни страшно се свиваха.

Най-сетне дойде денят на Страшния съд. В уречения час бях в университета, качих се на нашия етаж, срещнахме се на уговореното място с Мишка М. и тръгнахме да се чистим — в една от аудиториите, където вече заседаваше нашата комисия по чистката. В коридора студентите и студентките стояха прави, седяха по первазите на прозорците, нервно се разхождаха по двама. Не се чуваше нито обичайният смях, нито дрънканиците, прилични на птиче чуруликане в гората в хубав пролетен ден. Какъв ти смях, какви ти приказки — „очакващите невести“ бяха готови без време да ревнат само от очакването да ги повикат там, зад онази фатална врата, в тайнственото чистилище.

Когато от аудиторията един след друг излизаха вече прочистените, всички се нахвърляха върху им с въпроси:

— Как е? Какво питат?

Прочистените отвърщаха неохотно и уклончиво:

— Нищо особено. За успеха и естествено какъв е баща ти, каква е майка ти.

Пръв извикаха за почистване Миша М. Той прекара в чистилището оттатък вратата цели петнадесет минути и излезе в коридора не натъжен и не разстроен, но не и радостен, ами по-скоро учуден.

Криво-ляво успяхме да се отървем от нахвърлилите се върху Миша изтощени „очакващи невести“, дръпнахме се настрана и аз го попитах:

— Как беше, казвай!

Той ми отвърна с все същия застинал израз на недоумение:

— Всичко това, ще знаеш, изглежда доста странно.

— Кое по-точно?

— Ами цялата тази чистка! Просто ми се стори, че те самите не знаят за какво и как да го правят. Погледнаха ми книжката, никой нищо не каза. После взеха да ме питат за социалния ми произход. И аз най-

честно им разправих всичко за чичо си от Баку! Гледам, че се мръщят. И изведнъж Васка...

— Чакай, кой Васка?

— Васка Карнов от трети курс.

— Той в комисията ли е?!

— Да, нали е активен комсомолец. И, значи, Васка ми вика: „Мисля, че чичо ти не е бил само експлоататор, който е изстисквал добавъчната стойност от пролетариата, ами сигурно е бил и дашнак^[3]?“

— А ти?

— Аз му викам: не е бил дашнак.

— А той?

— А той вика: „Как ще го докажеш?“, пък аз му казвам: „То е ваша задача да докажете, че чичо ми е бил дашнак, не е моя. Защото аз със сигурност знам, че чичо ми не е бил дашнак, а най-вече не е могъл да бъде“. Започна една глупашка препирня, накрая не издържах и казах: „Чичо не е могъл да бъде дашнак, защото дашнаците са арменски националисти, а ние с чичо ми, уви, сме евреи“.

— А Васка какво каза?

— А Васка вика: „Странно! Имах те за арменец!“.

— И как свърши всичко това? Какво ти казаха: оставаш ли в университета, или си изчистен?

— Казаха, че резултатите ще бъдат съобщени.

След този разговор, когато ми дойде редът да се чистя, аз отворих тежката врата на аудиторията с онова лошо усещане, което обзема всеки студент, дошъл на изпит с твърде приблизителни познания по предмета.

Край дълга маса, застлана с червен плат, беше насядала комисията — пет души. Всичките, с изключение на Вася Карпов, непознати. А и Вася в момента изобщо не приличаше на себе си — онова весело, червенокосо момче, което обичаше да се шегува и понасяше шеги, с което след лекциите можеш да слезеш в бирарията срещу градинката на централната улица да пиеш някоя и друга бира, да поговориш за какво ли не, или да тръгнеш да изпращаш „мамините щерки“. По пътя Вася Карпов ги учеше да пеят тогавашните комсомолски песни и те на път за вкъщи на някоя тиха крайречна уличка пееха с цяло гърло под ръководството на Вася за поп Сергей

или за моряка, който бил красив „от само себе си“, с такава страст и жар, че очакващите завръщането им майчета сигурно падаха в несвяст само от представата на какво са се превърнали благоденствените им щерки.

Сега Вася Карпов беше седнал на масата на комисията по чистката строг, недостъпен, със студени безстрастни очи.

Както и очаквах, по академична линия всичко мина гладко, никакви спънки. И въпросът за социалния произход „мина“. „Син на лекар“ — казах на Вася Карпов, когато ме попита. Вася погледна членовете на комисията, те мълчаливо кимнаха и Вася пак така безстрастно ми каза, че резултатите от чистката ще науча своевременно.

След една седмица в аулата на университета бяха окачени списъците на студентите, минали благополучно чистката. В тези списъци с Миша М. намерихме имената си. А по-големият ми брат Дима, завършил гимназия със златен медал, пълен отличник на курса си в университета — не мина. Изчистиха го за социален произход. Един от членовете на комисията взел да разпитва и уточнил всичко и за военната служба на баща ми, и за чина му.

Цялата история с чистката свърши с пълен провал за инициаторите ѝ. Изчистените написаха жалба до Наркомпрос в Москва и всички до един бяха възстановени. В Москва бе признато, че подобни чистки извращават същината на съветските принципи на народното образование и са политически вредни, тъй като отблъскват от младата съветска власт големи пластове безпартийна младеж — пластове, които трябва да се възпитават и превъзпитават, а не да се превръщат във врагове.

Такъв урок преподаде на местните власти ленинският народен комисар по просветата Анатолий Василиевич Луначарски.

II

Втората чистка минах през 1928 година и това беше вече много по-значително и сериозно изпитание.

Бях зарязал университета преди три години. Лекомисленият ни ФОН с два потока — юридически и икономически — бе реорганизиран в общ икономически факултет. След като една година бях „юрист“, след реорганизацията бях приет втори курс икономика. Благополучно изкарах приравнителните изпити за икономист, минах в трети курс и тогава вече се убедих, че икономическите дисциплини никак не са ми по вкуса и че ако броят на пишман специалистите в страната се увеличи с един, икономиката ѝ може и да не пострада, но аз със сигурност ще си проваля живота. Намерих сили и мъжество рязко да обърна кормилото и се завърнах в милия на сърцето ми окръжен град, също южен, но по-тих от краевия. Там живееше майка ми. Започнах работа в местния вестник „Красное знамя“, бързо се пристрастих към вестникарската работа, намерих много приятели и на своите двадесет и три години неусетно за самия себе си се превърнах в популярен местен фейлетонист. Псевдонимът ми Леонид Ленч се роди именно тук, във вестник „Красное знамя“.

По това време фейлетонът заемаше видно място по вестниците, беше водещ публицистичен жанр. В централния печат гърмяха имената на такива фейлетонисти като Михаил Колцов, Александър Зорич, Давид Заславски, Украйна се превиваше от смях над фейлетоните на Остап Вишня, в сатиричните списания блестяха сатиричните писатели Михаил Зошченко и Младите Илф и Петров. Имаше от кого да взема пример човек, от кого да се учи! Но трябваше да търся и свой собствен път. Стихотворения не пишех вече или пишех много рядко, но лиричният ми порив не беше ме напуснал, той се прехвърли във фейлетоните ми. Пишех много, публикувах често, но щателно работех върху литературната форма на фейлетоните, върху езика им, шегувах се с още пламтяща в мен студентска жар. А най-вече пишех, дето се вика, без страх, от сърце, без притеснение наричах

черното черно и бялото бяло. Естествено, случваше ми се да се престарая, но моят пръв редактор Михаил Иванович Б-к, бивш гимназиален учител и стар партиец, ценеше перото ми и ме бранеше с гърдите си, когато някои от влиятелните градски и окръжни персони, засегнати от фейлетоните, се опитваха да си разчистят сметките с мен.

Веднъж мой приятел читател от една станица ми изпрати копие на интересен документ. Беше писмо, написано колективно от местните казаци до техен земляк, белогвардейски емигрант, преселил се или в тогавашна Югославия, или в България. Писмото беше отговор на посланието от този отцепник, с което упреквал земляците си за покорността им пред съветската власт и ги заплашвал: „Ние ще се върнем и тогава ще ви оправим всичките, никого няма да пропуснем“. Станичните му бяха отговорили по всички правила на фронтовашкия остър и солен казашки хумор. Когато четях отговора на глас в редакцията, бях принуден да изпускам цели абзаци, защото сред смеещите се слушатели имаше момичета и жени.

Писмото беше чудесен материал за фейлетон и аз написах един, свързвайки го с прочутата картина на Репин „Запорожците пишат писмо до турския султан“.

Няколко дни след появата на фейлетона в „Красное знамя“ в редакцията се получи писмо без подпис на мое име, в него някой ми обещавахе, когато „се върнат нашите“, добре сапунисано кълчищено въже като хонорар за произведението ми.

Обикновено или късах подобни писма, или ги запазвах в личния си архив — току-виж, потрябвали някой ден. Но този път, не знам защо, реших да покажа анонимното писмо на новия ни редактор Михаил Осипович П-в, бивш балтийски моряк, участник в щурма на Зимния дворец — висок човек с високи патерици (ампутиран му беше кракът), с тъжни иронични очи — природно надарена личност, горкиевски тип.

Михаил Осипович прочете писмото, навъси се и каза:

— Остави ми го!

— Защо, Михаил Осипович?

— Ще го препратя.

— Къде?

— Където трябва! Да го потърсят този гад коварен, може и да го открият.

— Струва ли си, Михаил Осипович! Безполезно е!

— Е, то вече не е наша работа.

Минаха още няколко дни. Седя си на бюрото в редакцията, преглеждам пощата, изведнъж телефонът звъни. Вдигам слушалката и чувам непознат мъжки глас:

— Може ли да се обади другарят Ленч.

— Слушам ви!

— Обаждаме се от Държавното политическо управление. Заповядайте при нас утре в единадесет, ще ви подготвим пропуск. Не съобщавайте на никого за това повикване.

Седя и си мисля: за какво ли ме викат в управлението? Сигурно във връзка с онова писмо. Но защо тогава да не казвам на никого? Странно!

Но все пак на никого в редакцията, дори на Михаил Осипович, не казах нищо, само на майка си, и на другия ден точно в единадесет бях пред гишето на бюро пропуски на окръжното политическо управление, голямо зелено-бяло здание, разпростряло се на почти половин квартал, на две крачки от къщата, в която живеях.

Получих пропуска, качих се по широката стълба, намерих в дългия коридор необходимия номер на стаята, почуках:

— Влезте!

Влизам. На едно бюро до прозореца в тясната дълга стая седи много блед, ниско подстриган мъж с украинска бродирана риза. Познато лице. Взирам се и се сещам: срещал съм се с него в градския отдел за народно образование, където бях ходил във връзка с някакъв мой фейлетон, той беше тогава заместник-завеждащ Наробраз. Умен, интелигентен човек.

— Седнете, моля.

Сядам.

— Често ли получавате такива писма?

— Такива рядко. Но, общо взето, много ми пишат и по най-различни поводи.

— Ще се опитаме да издирим анонимния автор, но надали ще го намерим. Сложна задача: все едно игла в купа сено.

— Разбирам.

— Нямате ли някакви допълнителни материали по този ваш фейлетон?

— Освен копието на писмото от станичните нищо нямам!

Пауза. Моят събеседник ме гледа изпитателно и внезапно казва:

— Надявам се, вие разбирате, че не сме ви повикали тук, за да си говорим по повод писмото от новите запорожци до новия турски султан?!

А така! Че аз точно на това се бях надявал!

Той угасва леката усмивка и продължава:

— Между другото, и ние получаваме много писма (отново пауза)... за вас. Какво ли не пишат хората!

— И какво точно ви пишат хората за мен? — попитах плахо и да си призная, доста глуповато.

— Лайтмотивът на всички подобни писма е един и същ: да ни посочат, че вие сте класово чужд човек. Един пише например, че сте бивш белогвардейски юнкер, друг — че сте син на камерюнкер, трети отива още по-далеч и пише, че — публично! — целувате ръка на дамите, и то по такъв старорежимен начин, че „всичко вътре в него се обръща“ от чувство на класова омраза към вас.

Отново пауза.

След това, свъсил вежди, ми казва вече с официална хладна сериозност:

— В най-близко време ще започне чистка на съветския апарат. Трябва веднъж завинаги да се избавим от всички бюрократи, формалисти, рушветчии и социално враждебни елементи, които тихо-кротко спъват работата ни. Трябва да знаем за вас цялата истина, за да можем да определим позицията си по отношение на вас. Без съмнение вашите сатирически клиенти ще поискат да се възползват от чистката, за да си оправят сметките с вас. Затова най-подробно, без да премълчавате нищо, напишете за произхода си... с други думи, автобиография. Ще го сложите в един плик за мен и ще го пуснете в кутията на бюро пропуски. Предупреждавам ви нищо да не криете и да не премълчавате. Толкова по-зле за вас, ако научим нещо не лично от вас, а от другаде. Ясно ли ви е всичко?

— Ясно!

— Дайте си пропускател!

Още същата вечер написах автобиографията си, без нищичко да крия и да премълчавам — какво ли впрочем бих могъл да скрия или да премълча! — редактор ми беше майка ми.

Пуснах надписания плик, както ми беше наредено, в кутията на бюро пропуски в управлението. И зачаках да видя какво ще стане.

Не се наложи много да чакам. След десетина дни в града започна страшна кампания за чистка на съветския апарат. Бяха организирани комисии — градска и низова. В редакцията взеха да пристигат материали от рабкорите за изчистените и сълзливи жалби от самите изчистени — те естествено смятаха, че неправилно са били изхвърлени от апарата. Никой в редакцията не знаеше кога ще дойде ред за чистка на нашия вестник.

Тогава изведнъж — тези „изведнъж“ в сюжета на съдбата ми най-често бяха добри! — получих телеграма от Ташкент от тогавашния редактор на вестник „Правда Востока“ Георгий Михайлович П. Той ме канеше на работа в Ташкент като фейлетонист в неговия вестник.

В нашия град ми беше тясно вече: окръжният вестник си е окръжен вестник. Местната асоциация на пролетарските писатели също ми изглеждаше провинциална и почти безинтересна — поради младежката ми самонадеяност и най-вече заради това, че се смятах за лав спътник, симпатизирах на Леф на Маяковски и естетическите принципи на РАПП^[4] бяха неприемливи за мен. А сега пред мен се откриваха неznайните величествени простори на Средна Азия, които ме примамваха с толкова много ярки впечатления! А и „Правда Востока“ — орган на средноазиатското бюро на ЦК на партията, един от най-големите местни съветски вестници, изобщо ме можеше да се сравнява с нашето „Червено знаме“ — съвсем други мащаби! Не се поколебах — заминавам! Да, но какво ще стане с майка ми? Не мога да я взема със себе си, още не се знае как ще се подредят нещата в Ташкент. Ще трябва да я оставя тук сама. Вярно, Дима, вече женен, живее със семейството си доста наблизо, в същия краев град, където учехме с него в университета, но все пак...

Майка ми ме разбра. Чудните ѝ теменужени очи се изпълниха със сълзи, когато неуверено ѝ съобщих за решението си, но тя преодоля вълнението си и каза простичко:

— Да, трябва да заминеш! Тръгвай, пък после ще видим.

И Михаил Осипович — милата душа! — също ме разбра, когато му показах телеграмата от Ташкент и му казах, че съм приел поканата от „Правда Востока“.

— Давай, Лъоня, лети нависоко, да ти заякнат крилете! — каза ми той с добрата си усмивка, позамисли се и додаде делово: — Само че виж какво: мини чистката тук, иначе може да си имаш неприятности, да не кажат: побягна! Ще ти дадем бележка за градската комисия, иди там, нека те ти предложат място за персонална (тук за миг се запъна) екзекуция.

Взех такава бележка и отидох в градската комисия по чистката към градския изпълком.

Прие ме секретарят — любезен млад човек с цивилно сако, което — личеше си — го притесняваше, и го дразнеше, защото непрекъснато го подръпваше като войнишка рубашка. Секретарят прочете бележката от редакцията, хвърли поглед на телеграмата от Ташкент, помоли ме да почакам и излезе от кабинета. Върна се след малко и каза:

— Утре сутринта идете в Държавната банка, там ще ви изчис... тоест там ще минете чистката.

В Държавната банка ме чистиха има-няма десетина минути. Никакви коварни въпроси, никакви разпити и уточнявания. Накрая председателят на комисията, типичен банков чиновник с редичка брадица, с очила, със сива дебела толстовка се обърна към възрастния мрачен човек с куртка с алени петлици — формата на ГПУ, седнал на масата встрани от другите членове на комисията:

— Имате ли въпроси към другаря?

Алените петлици нямали въпрос към другаря. Веднага ми издадоха справка, че съм минал чистката на съветския апарат. Или може би ми сложиха съответен печат в паспорта — вече не помня.

След една седмица стоях на прозореца в международния вагон Москва-Ташкент, гледах втурналите се насреща ми задволжки степни простори и мислех... за какво? Ами все за същото — какво денят ми носи иден?! Тогава бях безгрижен, свободен и дяволски млад, затова бях сигурен, че идният ден не може да ми донесе нищо друго освен хубави неща. На сърцето ми беше леко и ясно!

След около месец, когато работех вече в „Правда Востока“ и набирах темпо като фейлетонист, получих писмо от един приятел — журналист от „Красное знамя“. Той ми пишеше, че комисията по чистката в нашата редакция била оглавявана от председателя на окръжния отдел на профсъюза на работниците от Народното хранене, другаря К-и, порусначен грък, за когото на времето бях написал не

много остър, но доста смешен фейлетон. Никакви служебни неприятности не бях му докарал с фейлетона си, но, изглежда, самолюбието му е било наранено. Във всеки случай според думите на моя приятел, когато се появил в редакцията и взел за чистилище кабинета на завеждащия издателството, той потрил ръце и казал:

— Е, да почнем от Ленч! Дайте го насам.

Отвърнали му:

— Ами Ленч не работи вече тук!

— Как така?! Къде е?

— В Ташкент. Във вестник „Правда Востока“.

— Избягал е от чистката?!

— Не, той мина чистката, преди да замине. В Държавна банка.

Горкият председател на Народното хранене чак изстенал от мъка — такава приятна възможност да си разчисти сметките с проклетия сатирик заради неуместните му шегички и — на сега! — пак се е измъкнал!

Впрочем всичкото това вече не ме засягаше и не ме интересуваше. Трябваше да заякчавам криле в небесата на Средна Азия!

[1] А. Пушкин, „Евг. Онегин“, прев. Гр. Ленков. — Б.пр. ↑

[2] А. Пушкин, „Евг. Онегин“, прев. Гр. Ленков. — Б.пр. ↑

[3] Дашнак — член на Дашнакцютун, арменска буржоазно-националистична контрареволуционна партия. ↑

[4] РАПП — Российская асоциация пролетарских писателей. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.